

## EBÜ ALİ el-FÂRİSİ

## BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ali el-Fârisî, *el-Hüccce li'l-kurrâ'î's-seb'â* (nşr. Bedreddin Kahvecî — Beşir Cüveycâtî), Dimaşk 1404/1984, nâşirlerin mukaddimesi, I, 25-45; a.e. (nşr. Ali en-Necdî Nâsif v.dğr.), Kahire 1403/1983, nâşirlerin mukaddimesi, I, 1-39; a.mlf., *el-Mesâ'ilü'l-Askeriyyât* (nşr. İsmâil Ahmed Amâyire), Amman 1981, nâşirin mukaddimesi, s. 1-21; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 290-292; a.e. (Teceddüd), s. 69; İbn Cinnî, *el-İşâ'î's*, Kahire 1952, I, 91, 92, 243, 277; II, 133; III, 328; a.mlf., *el-Muhtesib*, Kahire 1386/1966, I, 34, 186, 197; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VII, 275-276; İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetu'l-elibbâ'*, Kahire, ts., s. 315-317; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VII, 232-261; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhür-ruvât*, I, 273-275; İbn Halikân, *Vefeyât*, II, 80-82; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVI, 379-380; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 480-481; Safedî, *el-Vâfi*, XI, 376-379; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 206-207; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971, II, 195; Sü-yûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 496-498; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 170-172; *Keşfü'z-zunûn*, I, 131, 212-213, 384; II, 1142, 1179, 1448, 1462, 1667; Brockelmann, *GAL*, I, 113; *Suppl.*, I, 175-176; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, III, 200-201; Sezgin, *GAS*, IX, 101-110; Şevki Dayf, *el-Medârisü'n-naḥviyye*, Kahire 1968, s. 255-265; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 536-538; *A'yânü's-Şî'a*, V, 7-13; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fetullah), II, 179-180; Kays Â-i Kays, *el-İrâniyyân*, I/1, s. 188-197; Mahmûd Huseynî, *el-Medresetü'l-Bağdâdiyye ft târîhi'n-naḥvi'l-'Arabî*, Beyrut 1407/1986, s. 260-318; Abdülfettâh İsmâil Şelebî, *Ebû 'Alî el-Fârisî: ḥayâtühü ve âşâruh*, Cidde 1409/1989; Yahyâ Mir Alem, "Kitâbü'l-İzâh: mekânetühü ve ḥaşâ'ışuh", *MMLADm*, LXVIII/2 (1993), s. 303-316; C. Rabbin, "al-Fârisî", *El'2* (Fr.), II, 821; I. Abbas, "Abû 'Alî el-Fârisî", *Elr*, I, 257-258.



MEHMET REŞİT ÖZBALIKÇI

## EBÜ ALİ el-FÂRMEDİ

(أبو علي الفارمدي)

Ebû Ali Fazl b. Muhammed el-Fârmedî  
(ö. 477/1084)Nakşibendî silsilesinin  
önemli süflerinden biri.

401'de (1010-11) Tûs yakınındaki Fârméd (Fârméz) köyünde doğdu. Rûknü'l-İslâm, el-mürşid, kutbü'z-zamân ve şeyhü'l-meşâyih gibi unvanlarla anılır. İlk öğrenimini doğduğu köyde yaptıktan sonra Nişâbur'a giderek meşhur sûfî müellif Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin medresesine girdi ve kısa sürede en seçkin öğrencilerinden biri oldu; özellikle vaaz ve hitabet tarzının tesirinde kaldı. Fârmédî'nin son derece güzel ve etkileyici konuştuğunu söyleyen Abdülgâfir onun vaaz meclislerini, çeşit çeşit biçek açan meyve ağaçlarıyla dolu bir bahçeye benzetir (*Târîhu Nisâbur*, s. 628).

Tasavvuf konusunda da Kuşeyrî'den faydalanan Fârmédî, Nişâbur'a gelen Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ı ziyaret etti ve ilk görüşmesinde kuvvetli bir şekilde tesirinde kalarak büyük bir sevgiyle ona bağlandı; sohbet ve semâ meclislerine devam etti. Ebû Saîd Nişâbur'dan ayrılınca üstadı Kuşeyrî'nin huzuruna çıkarak kendisinde meydana gelen ruhî gelişmeleri anlattı. Fakat Kuşeyrî ona ilim öğrenmeye devam etmesini tavsiye etti. İki üç yıl sonra tasavvufa meyli gittikçe arttığından üstadının izniyle medreseden ayrılarak bir tekkeye yerleşti; bir süre mücadele ve riyâzetle meşgul oldu. Bir gün kendisinde zuhur eden mânevî halleri Kuşeyrî'ye anlatınca üstadı, ulaştığı bu mertebeden sonra ona yardımcı olamayacağını, zira kendi mertebesinin onunkinden daha yüksek olmadığını söyledi. Yeni bir mürşide ihtiyacı bulunduğunu anlayan Fârmédî, ününü duyduğu Ebû'l-Kâsım el-Cürcânî ile görüşmek üzere Tûs'a gitti. Cürcânî'nin yanında mücadele ve riyâzet dönemini tamamladıktan sonra vaaz vermek için icâzet aldı. Dili ve gönlü açıldığından olağan üstü güzel ve etkili konuşmalar yapmaya başladı. Bir ara Tûs'u ziyaret eden Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr ile bir kere daha görüşme fırsatı buldu. Nakşibendî silsilesinin önemli simalarından olan Ebû'l-Hasan el-Harakânî'den de faydalandı. Kuşeyrî'nin kızıyla evlenen Fârmédî 477'de (1084) Tûs'ta vefat etti. Bazı kaynaklar vefat tarihini 472 (1080) olarak vermektedir. Fârmédî'nin Ebû'l-Mehâsin Ali, Ebû'l-Fazl Muhammed ve Ebû Bekir Abdülvâhid adlı üç oğlu olduğunu ve bunlarla tanışma fırsatı bulduğunu söyleyen Sem'ânî, şeyhin kabrini defalarca ziyaret ettiğini de kaydeder (*el-Ensâb*, IX, 218).

Bir ara Merv'e giderek Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'le görüşen ve ondan itibar gören Fârmédî çağının büyük âlim ve mutasavvıflarıyla tanışmış ve onlardan faydalanmıştır. Kendisi de Gazzâlî, İbn Bâkûye ve Abdülkâhir el-Bağdâdî de dahil olmak üzere pek çok âlim ve mutasavvıf üzerinde etkili olmuştur. Câmî *Nefeḥâtü'l-üns*'te (s. 370) Fârmédî'nin Gazzâlî'nin şeyhi olduğunu söyler. İkisi de Tûslu olan bu ünlü mutasavvıfların görüştükleri bilinmektedir. Nitekim Gazzâlî bizzat Fârmédî'den duyduğu birkaç söz naklede (*İhyâ'*, IV, 178). Kasım Kufralı Câmî'ye dayanarak Gazzâlî'nin Fârmédî'ye intisabının kesin olduğunu söylüyor da (*İA*, IV, 755) Fârmédî vefat et-

tiğinde yirmi yedi yaşında olan ve henüz tasavvufa yönelmemiş bulunan Gazzâlî'yi onun mürid ve halifesi saymak doğru değildir. Gazzâlî'nin, eserlerinde Fârmédî'den çok az söz etmesi de bunu göstermektedir.

Fârmédî, Nakşibendiyye'nin Alevî silsilesinde Ebû'l-Kâsım el-Cürcânî'nin, Bekrî silsilesinde ise Ebû'l-Hasan el-Harakânî'nin halifesi olarak gösterilir. Nakşibendiyye'nin her iki silsilesi Ebû Ali el-Fârmédî'de birleşir ve halifesi Yûsuf el-Hemedânî vasıtasıyla devam eder. Bu bakımdan Fârmédî Nakşibendî tarikatı tarihinde önemli bir yere sahiptir.

## BİBLİYOGRAFYA :

Hücvîrî, *Keşfü'l-maḥcûb* (Jukovski), s. 211; Gazzâlî, *İhyâ'*, IV, 178; Abdülgâfir el-Fârisî, *Târîhu Nisâbur*: *el-Munteḥab mine's-Siyâḥ* (nşr. Muhammed Kâzım el-Mahmûdî), Kum 1362 hş./1403, s. 628-629; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 218; Sübkî, *Ṭabaḳât*, V, 304; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 565; a.mlf., *el-İber*, II, 337; Câmî, *Nefeḥât*, s. 368-370; *Reşahât Tercümesi*, s. 14, 16; Münâvî, *el-Keuâkib*, II, 68; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 355; Abdülmecid el-Hânî, *el-Ḥadâ'îku'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 71, 72; Muhammed b. el-Münewir, *Esrârü't-tevhîd ft maḳâmâtî's-Şeyḥ Ebî Sa'îd* (nşr. Zebîhullah Safâ), Tahran 1332 hş., s. 128-131, 196-197, 199; Safâ, *Edebiyyât*, II, 219-220, 556; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâ'îḥ*, II, 308, 350, 352, 355, 554-555; *Nâme-i Dânişverân*, Tahran 1959, VIII, 306; Dihhudâ, *Luḡatnâme*, I, 676; Kasım Kufralı, "Gazzâlî", *İA*, IV, 755; M. Achena, "Abû 'Alî", *El'2 Suppl.* (İng.), s. 14-15.



TAHSİN YAZICI

## EBÜ ALİ el-GASSÂNİ

(bk. GASSÂNİ, Ebû Ali).

## EBÜ ALİ el-HÂTİMİ

(bk. HÂTİMİ).

## EBÜ ALİ KALENDER

(أبو علي قلندر)

(ö. 724/1324)

Hindistanlı sûfî şair.

Şerefeddin Pânîpetî veya Şah Bû Ali Kalender diye de tanınır. Irak'tan gelip Panîpat'a yerleşen bir aileye mensuptur. Babası Fahreddin, adının başındaki "sâlâr" (kumandan) unvanına bakılırsa burada askerlikle ilgili bir görevde bulunmuş olmalıdır. Ebû Ali Kalender'in hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Onunla ilgili bilgi veren en eski kaynak olan Şems-i Sirac Afîf'in *Târîh-i Firûzşâhi*